

פרשת נצבים

מפי מו"ר הרב שמעון כהן שליט"א

בס"ד אלול תשע"ו • גליון 166

ניתן לשלוח מייל לכתובת rephael.wasser@gmail.com ולקבל את הגיליון מידי שבוע לתיבת המייל

לע"נ רבי יעקב דמרי ז"ל בר בחלה ע"ה נלב"ע בכ"ד מנחם אב התשע"ד ת.ג.צ.ב.ה.

חינוך לערבות הדדית וחיבור לצרכי הכלל

בפסוקי הפרשה וכהכנה לראש השנה

ראשי פרקים:

הראשונים ברשימת המכובדים ♦ אצל עובדי עבודה זרה הסדר הוא הפוך ♦ הכישלון מתחיל בדבר קטן ♦ מהי 'שרירות לב'? ♦ גורם העיוות במחשבתם של הרשעים ♦ מחאה נמרצת כנגד דבריו של בן יהודה ♦ על גבולות הפלורליזם ♦ אנו ניצבים לפני ראש השנה ♦ יש לנו אחריות מלאה על כל יהודי ♦ חציו זכאי וחציו חייב ♦ תקיעה אחת לכל ישראל ♦ התענוג של ריבונו של עולם ♦ האישה הגדולה ♦ חיים של ערבות וחיבור לצרכי הכלל ♦ המפתח לעולם התשובה

מקורות עיקריים:

רש"ר הירש דברים כט, יז-יח ♦ בראשית רבה לד, י ♦ אגרות הראי"ה ח"א, יח ♦ אגרות הראי"ה ח"א, כ ♦ זוהר ח"ג ריג ע"א ♦ ראש השנה כט ע"ב ♦ רס"ג ויקרא כג, כה ♦ ויקרא רבה ד, ו ♦ ראש השנה כט ע"א ♦ רמב"ם הלכות תשובה ג, ד ♦ במדבר רבה יט, א ♦ מורה נבוכים ג, מג ♦ יום תרועה ראש השנה כט ע"א ♦ קדושת לוי פרשת ניצבים, דרוש לראש השנה ♦ מלבי"ם מלכים ב' ד, יג

הראשונים ברשימת המכובדים

פרשת ניצבים נקראת תמיד בשבת שלפני ראש השנה. פרשה זו פותחת את סדרת ארבע הפרשות האחרונות שבתורה - ניצבים, וילך, האזינו, וזאת הברכה - שהן גם הפרשות הקצרות ביותר בתורה. לאחר שבפרשה הקודמת, כי תבוא, פורטו הברכות והקללות, בפרשה זו מודגש כי הברית חלה על העם כולו כיחידה, וגם על כל פרט ומשפחה.

"אתם נצבים היום כלכם לפני ה' אלקיכם ראשיכם שבטיכם זקניכם ושטריתכם כל איש ישראל"¹.

במעמד הברית שותפים ראשי השבטים, הזקנים והשוטרים, "החשוב חשוב קודם"², ולפני כל רשימת המכובדים ניצבים "כולכם" - "כל איש ישראל".

וכאן המשמעות היא רחבה ומקיפה וכוללת בתוכה את עם ישראל לדורותיו, כמבואר בהמשך:

¹ דברים כט, ט.

² רש"י שם.

"ולא אתכם לבדכם אנכי כרת את הברית הזאת ואת האלה הזאת: כי את אשר ישנו פה עמנו עמד היום לפני ה' אלקינו ואת אשר איננו פה עמנו היום".³

כריתת הברית מתחילה בפרשת ניצבים וממשיכה עד סוף כל הדורות, זו לא ברית נקודתית, זו לא ברית זמנית, זו ברית עולם!

אצל עובדי עבודה זרה הסדר הוא הפוך

בפסוקים הבאים אנו עוברים במעבר חד מרום מעמד הברית לטומאת מצרים וגילוליה:

"כי אתם ידעתם את אשר ישבנו בארץ מצרים ואת אשר עברנו בקרב הגוים אשר עברתם: ותראו את שקוציהם ואת גלליהם עץ ואבן כסף וזהב אשר עמם".⁴

לאחר שנפגשנו עם המציאות האידאלית של ישראל, הכתוב מזהיר אותנו מפני איסורי עבודה זרה.

"פן יש בכם איש או אשה או משפחה או שבט אשר לבבו פנה היום מעם ה' אלקינו ללכת לעבד את אלקי הגוים הים פן יש בכם שרש פרה ראש ולענה".⁵

יש כאן נקודה מעניינת שדורשת תשומת לב, הפרשה מתחילה בכלל ישראל ויורדת עד האיש הפרטי, וכאן, כשהתורה מדברת על עונשי עובדי עבודה זרה, הסדר הוא הפוך, התורה מתחילה בפרט ומסיימת בכלל. זאת ועוד, הפניה אל הכלל כאן נעצרת ב'משפחה או שבט', זה המקסימום! ההידרדרות לעבודה זרה יכולה לפגוע בפרטים או לכל הפחות במשפחה או שבט מישראל, אבל עם ישראל כעם, עם ישראל לדורותיו, מובטח לו שלא ייכשל בעבודה זרה.

הכישלון מתחיל בדבר קטן

רבי שמשון בן רפאל הירש⁶, הרש"ר הירש⁷ מבאר:

³ דברים כט, יג-יד.

⁴ דברים כט, טו-טז.

⁵ דברים כט, יז-יח.

⁶ הרב שמשון בן רפאל הירש (רש"ר הירש) (גרמניה), התקס"ח-התרמ"ט - מהבולטים שבמנהיגי היהדות באירופה ומחשובי פרשני המקרא האחרונים. אבי שיטת "תורה עם דרך ארץ". בילדותו למד תורה מפי סבו ואביו. בהמשך אחת מהדמויות שהשפיעו עליו מאוד, היה הרב יצחק ברנייס, רבה של המבורג. בגיל עשרים נסע אל ישיבתו של רבי יעקב עטלינגר, בעל ה"ערוך לנר", ולאחר שנתיים וחצי בלבד של לימודים קיבל ממנו היתר הוראה. עם פרישת רבה של דוכסות אולדנבורג, נתמנה הרש"ר הירש בהמלצתו למחליפו והוא רק בן עשרים ושתיים. בתקופה זו התפלמס בחריפות עם מנהיגים רפורמים, וכן עם שונאי תנ"ך נוצריים, וחיבר את ספרו "חורב" על הסברת טעמי המצוות ומיון לסוגיהן. קודם לכן פרסם חוברת בשם "אגרות צפון". בשנת התר"א מונה לרבם של שני המחוזות המערביים של ממלכת הנובר, אוריך ואוסנאבריק, ועבר להתגורר באמדה. שם המשיך בפעילותו הפולמוסית נגד הרפורמה תחת הסיסמה "האמת מתקיימת. השקר לא מתקיים", וכן הרבה לעסוק בחינוך ובגמילות חסדים. כעבור שש שנים נקרא לכהן כרבה הראשי של מורביה, משרה שלא היתה לה מקבילה באירופה מבחינת הסמכויות שניתנו לנושא בה. ממקום מושבו בניקלשבורג היה אחראי על חמישים ושתיים קהילות. בשנת התרי"א החליט לנטוש רבנות חשובה זו לטובת קהילת פרנקפורט, שם הקים בית ספר תיכון בו שולבו לימודי חול ולימודי קודש - "תורה עם דרך ארץ". בפרנקפורט חיבר הרב הירש את פירושו לתורה, לסידור התפילה ולספר תהלים. בתקופה זו עמד בראש המערכה להפרדת הקהילה האורתודוקסית מהקהילה הכללית, שנטתה לרפורמיות. הרב הירש התנגד נחרצות לראשוני חבית ציון ולרעיון החדש של הלאומיות היהודית כמטרה לגאולת העם, אף בצביונה הדתי.

⁷ רש"ר הירש דברים כט, יז.

"פן יש בכם וגו'. אפשר שכבר היום יש בכם יחיד או חוג יחיד של משפחה או - שבט, אשר לבבו - פנה כבר היום מעם ה', ללכת לעבוד לאלהים אחרים; או שמא אותה דעה נפסדת עדיין לא יצאה בהווה מן הכח אל הפועל אלא היום עודנה רק בבחינת שרש, התחלה ההולכת ומתהווה, ורק בעתיד, אולי בצאצאים, היא תעלה כפרי מר".

החכמה היא לזהות את הניצנים הראשונים של תהליך ההידרדרות לפני שהוא מתפתח ומגיע למימדים אדירים. הכישלון בעבודה זרה מתחיל בדבר קטן, בהתחלה מתרקמת אוירה כללית של תרבות רעה, ולאט לאט התרבות הזאת מתחילה לחלחל.

מהי 'שרירות לב'?

בהתחלה חושב האדם בליבו, "שְׁלוֹם יְהִי לִי כִּי בְּשִׁרְרוֹת לְבִי אֶלֶף"⁸. על הביטוי 'שרירות לב' כותב הרש"ר הירש⁹ בהמשך:

"שרירות לב - האישור והקיום שאדם נותן מליבו. אין הוא הולך בדרכים שה' נתן להן אישור אלא הוא הולך בדרכי ליבו, ואלו הן דרכים שרק ליבו רואה אותן שרירות וקיימות".

השריר הוא סמל החוזק. ההולך בשרירות ליבו, למעשה הוא לוקח את הלב המסמל את תאוות האדם ומשליט אותו על הראש, על חלק המחשבה, "הרשעים הן ברשות ליבן... אבל הצדיקים ליבן ברשותן"¹⁰. אצל הצדיק, האידיאל מוביל את כל התנועות המעשיות, כולל התאוות. הכל אצלו נשלט על ידי הראש, על ידי המחשבה, והוא מצליח לכבוש את יצרו. אבל אצל הרשעים תאוות הלב הן המרכז, הן תורת חייהם.

גורם העיוות במחשבתם של הרשעים

הרש"ר הירש ממשיך ומבאר את המילים "לְמַעַן סְפוֹת הָרְנָה אֶת הַצְּמָאָה" שבסוף הפסוק, ומבאר מה גורם לעיוות זה במחשבתם של הרשעים, וכה דבריו:

"כסבור הוא שהברכות והקללות תלויות רק בהתנהגות הכלל והכלל נידון על פי מעשי הרוב; ואם הכלל ראוי לברכה וזוכה לברכה, גם היחיד יכול את חלקו ברווחת הכלל, אף על פי שאין הוא ראוי לברכה.

משל לגשם היורד על השדה ומשקה גם את גידולי הבר שאינם ראויים להשקאה. הצמח שמשקים אותו מחמת טיבו המעולה קרוי 'הרוה'; צמחיית הבר שאין ראוי לרוות את צמאונה קרויה 'הצמאה'".

אדם שכל מבטו על העולם הוא בעיניים צרות, ומבחינתו 'איש הישר בעיניו יעשה', הוא מוכן לקבל את הברכה של הכלל, אבל הוא לא מוכן שתהיה לו מחויבות לכלל, הוא רוצה את הזכויות של הכלל, ואינו מוכן לתרום משלו לאחרים. הדבר היחיד שמעניין אותו זה החיים הפרטיים שלו, מבחינתו אין שום אחריות, שום הדדיות ושום מעורבות חברתית.

לפני מספר שנים, במסגרת האקטיביזם השיפוטי שהוביל השופט אהרן ברק, ניתן לחוק 'כבוד האדם וחירותו' ולחוק 'חופש העיסוק' מעמד על, לפיו ניתנה לבתי המשפט סמכות להכריז על בטלותו של חוק

⁸ דברים כט, יח.

⁹ רש"ר הירש דברים כט, יח.

¹⁰ בראשית רבה לד, י.

העומד בסתירה לחוקי יסוד אלה. שני חוקים אלה הפכו על ידי מערכת המשפט לכלי רב עוצמה ומאז ועד היום מנפנים בו רבים ונעזרים בו כדי להכשיר תועבות שונות ומשונות. הם מרימים את חוקי היסוד האלה לגבהים של טירוף הדעת וכוללים בתוכם כל דבר שמתאים להשקפת עולמם. למעשה משמעותם של חוקים אלה, היא שלכל אדם מותר לעשות מה שהוא רוצה איך שהוא רוצה, בתנאי שהוא לא פוגע באחרים.

נקודת השבר שמבחינה בין עבודת ה' לעבודה זרה, היא שהעבודה זרה לוקחת כוח פרטי ומבדלת אותו והופכת אותו לחזות הכל, מה שאין כן בעבודת ה', שבה המבט תמיד מתחיל בראיית המכלול, "אַתֶּם וְצִבִּים הַיּוֹם כְּלֶכֶם".

הברית שהקב"ה כורת עם ישראל מתחילה במחויבות שיש לנו האחד כלפי רעהו. יש לנו עריבות ושותפות, וזה מה שמבדיל בין פרשת הברית שהקב"ה כורת עם ישראל, לפסוקים המזהירים מפני איסור עבודה זרה. ההידרדרות לעבודה זרה מתחילה בכך שאדם מישראל מבדל את עצמו מכלל ישראל.

בעם ישראל יש מושג שנקרא 'כלל ישראל', כל אחד מישראל הוא איבר בשיעור הקומה השלם של כנסת ישראל, ולכן יש לו מחויבות כלפי שאר אברי הגוף.

מחאה נמרצת כנגד דבריו של בן יהודה

ב"אגרות הראיה"¹¹ מובאות חמש אגרות שכתב מרן הרב קוק לאליעזר בן יהודה. יחסו של הרב לבן יהודה היה מורכב, בכל חמש האגרות נמנע הרב מלפרוש בשלומו של מכותבו וכן נמנע מלכנות אותו בכל תואר של כבוד, ולו מצד הנימוס. באגרת שלהלן הרב משתמש בלשון תקיפה ביותר, מדובר ב"מכתב גלוי" שפונה אל הנוער העברי בארץ וקורא לו למחות נמרצות כנגד משפט אומלל שיצא מעטו של בן יהודה שכתב בעתונו "השקפה": "כולנו פנינו עורף אל העבר וזו תהילתנו ותפארתנו". מכתבו של הרב פעל את פעולתו והתארגנה מחאה. רבני ירושלים מכל העדות פרסמו מכתב תודה למרן הרב קוק על יוזמתו, ובן יהודה הביע התנצלות¹². וזו לשון המכתב הגלוי:

"הנני פונה אליכם אחי האהובים, להציע לפניכם חובה מוסרית קדושה, לגול מעליכם חרפה גדולה, אשר גלל בבלי דעת, ביחוד על יושבי ארץ ישראל, עורך ה'השקפה'... והנה דבריו האחרונים שם נגעו עד לבבי, והנני חושב נאמנה, שנגעו גם כן עד לבב כל אשר הלב העברי שלו עוד לא מת לגמרי בקרבנו, ואולי גם למי שאך לב האדם שלו עודנו חי, ואני משער שכל אלה המרגישים בעלבון הגדול הזה לא ימצאו לנפשם מנוחה, עד שיביעו גלוי לכל את מחאתם הנמרצה על דברים שפלים כאלה, שנדפסו לדאבונו דווקא במוציא כתב עת ירושלמי.

ואלה המה דבריו ככתבו וכלשונו:

'עוד טענה אחת גדולה ונוראה טוענים ציוני ציון על 'האוגנדיים', כי הם 'האוגנדיים' פונים עורף לכל העבר שלנו. כמה צביעות בטענה! אנשים שפנו כולם עורף להעבר שלנו מוכיחים אחרים בזה בעצמם! כי אל נא נאחזי את העיניים! רק בעלי הועד של 'חיפוש חטאים' לא פנו עורף להעבר שלנו, ואנו כולנו פנינו עורף להעבר וזו תהילתנו ותפארתנו'.

והנה כמוכם יודע אני, שזה לא לנו הפעם הראשונה לראות דברי נאצה, הנוגעים עד הנפש הישראלית, נדפסים בספרותנו החדשה השלילית. אבל שיעיז סופר אחד להעיד בשם כל הקהל

¹¹ אגרות הראיה ח"א, יח.

¹² ראה לשלושה באלול פיסקה כט. ורה גם מאמרו של הרב נריה גוטל "בין תחיה לחידוש – בין הרב קוק לא. בן יהודה" קובץ מרחבים ח"ו בסופו, וראה "שרי המאה" ח"ה עמ' 241.

כלו, שכולנו פנינו עורף להעבר שלנו, ולהעמיד עוד בניגוד לזה רק את הועד של 'חיפוש חטאים', (שאינני יודע ממציאותו בפועל), שהוא מתארם תמיד למחוסרי דעה ותרבות, אם כן הוא מעיד בפומבי שכל האנשים של צורה ושל כבוד, לפחות מהצעירים היושבים בארץ ישראל, פנו עורף לכל העבר שלנו, ושזו היא תהילתם ותפארתם - שייקח אדם יחיד דעה רחבה כזאת לעצמו, לדבר בקלות ראש כזאת, על דבר יחס של עם שלם לכל התולדה שלו, לא בתור דעתו היחידית כי אם בשם העם כלו, זו היא חוצפה שאיננה מצויה. ואינני רואה שום דרך לפטור עצמנו ממחאה גלויה, שלא תהיה שתיקתנו כהודאה, למען נרויח שיצאו הדברים הזרים הללו מכלל דעה כללית לדעה פרטית, של עורך ה'השקפה' והיחידים הנגררים אחריו, שאין אחריותם עלינו.

זן אני לכף זכות גם האבר המדולדל הזה שלנו, את בעל ה'השקפה'. הוא איננו הולם כי אם מהרהורי ליבו, שמו היהודי אולי כבר נרקב אצלו, הוא יכול להיות שכבר איננו מרגיש בעצמו שום קשר אל כל העבר שלנו, ויכול במנוחה לאמור שפנה אליו עורף, (ובאמת עלים נובלים כאלה שנושרים אינם מביאים הפסד גדול לכרם בית ישראל), וכפי חוג מבטו אין מחשבה אחרת בעולם כי אם מחשבתו, והמתנגד לו לא יוכל להיות כי אם מועד של 'חיפוש חטאים', אשר שם למפלצת וסמל אנשים שאינם מן הישוב. והנה נניח לו יחלום כאוות נפשו, אבל כשבא להעיד גלוי שאנחנו כולנו הננו אברים מדולדלים שכמותו, ושיכולים אנו לומר שהננו פונים עורף להעבר שלנו, שהוא מקור חיינו הקשור עם ההווה והעתיד שלנו עדי עד, אנו חייבים למחות בדבר ולהודיע שלא מליבנו כי אם מליבו הוציא אלה הדברים המחרפים מערכות ישראל".

כל יהודי שמאיר בקרבנו איזה ניצוץ של יהדות, לא יכול שלא להיות מזועזע מהדברים של אותו עורך. האמירה האומללה הזו, שכולנו פנינו עורף לעבר שלנו, להיסטוריה היהודית לדורותיה - לאבותינו הקדושים, אברהם, יצחק ויעקב, למשה רבנו ואהרן הכהן, לתנאים והאמוראים, לגאונים, לראשונים ולגדולי האחרונים, זו אמירה אווילית ושקרית. כאמור לא יעלה על הדעת דבר כזה, גם אם יש איברים פרטיים באומה שהם מקולקלים ומדולדלים, עם ישראל כעם נשאר חי וקיים.

על גבולות הפלורליזם

באגרת סמוכה¹³ שנשלחה לרב ד"ר משה זיידל¹⁴, כותב הרב על היחס למושג 'פלורליזם', וכה דבריו:

"דע, שהסברא הישרה היא לעולם יסוד גדול בדיון, וזהו בין בדינים מעשיים בין בדינים עיוניים. על כן לעולם אנחנו צריכים להגיע למרכז היושר, ואם תראה לנו סתירה בין אמת לאמת, על כן יש כאן דבר המכריע, וזה מקום של לימוד חדש. על כן נראה בעניין ההלכה של חופש הדעות, שהיא מתאמת בזמן הזה לרוב בעלי הדעות שבעולם, עד היכן יגיעו גבוליה על פי השכל.

שמה תאמר שאין לה גבול, לא תוכל כלל לומר כן. האחד - שאין לנו אפילו מידה אחת בעולם שלא תהיה הקיצוניות מזיקתה. ועוד: טבע העניין מחייב שיש גבול לחופש הדעות, שאם לא יהיה שום גבול, כל אחד יפרק עול כל מוסר מוסכם, עד שיגיע בבינתו הפרטית לסוף הדעה על מה הוא

¹³ אגרות הראי"ה ח"א, כ.

¹⁴ הרב ד"ר משה זיידל (קירקלס שבליטא-ירושלים), התרמ"ו-התשל"א - בלשן וחוקר מקרא. מן התלמידים המקורבים ביותר למרן הרב קוק. תלמיד ישיבת טלז. בתקופות שונות בחייו למד בחברותא עם מרן הרב קוק, הרב אלחנן וסרמן והרב אברהם אליהו קפלן. מומחה במקרא ובלשון - מקצועות בהם התמחה באוניברסיטאות גרמניה ושווייץ. לאחר התייעצות עם הרב קוק. לימד תנ"ך ועברית בישיבה יוניברסיטי, עמד בראש בית המדרש למורים שם, והיה אחראי על הפיקוח בבתי הספר היהודיים בבולטימור, בשנת התרצ"א עלה ארצה וניהל במשך למעלה מעשרים שנה את סמינר 'אפרתה' למורות ולגננות. היה שותף בהקמת המפעל הפרשני "דעת מקרא". מחבר הספרים: "חקרי לשון", "חקרי מקרא" ו"דעת מקרא" על ספר מיכה.

עומד, ואז תמלא הארץ נבלה, וצמצום גמור בין הדעות והמעשים אי אפשר כלל לעשות, מפני שהמעטים נגררים בעל כורכך ברב או במעט אחרי הדעות, אם כן למשל שיסכים אדם בלבבו שאין שום עול ברציחה הוא ודאי חטא, שאם ההסכמה הזאת תפריח - "יהרס קיום העולם, וכן כיוצא בזה.

על כורכנו אנו למדים שיש גבול לחופש הדעות, אלא הדבר הקשה הוא צמצום הגבול. ומסתבר שאין הצמצום יכול להיות שווה ממש בין כל חברה אנושית, כי למשל ההסכמה הגמורה בלב שאין שום הפסד ללכת ערום בשוק, למי שמסכים כן, וטוען שיתנהגו כן בפועל, הוא חטא אצלנו, וראוי להיות חטא, ואיננו חטא אצל הפראים שבאיי גוויניא, למשל. וכיון שעל כורכנו יש הפרש בין חברה לחברה, לא יעמוד ההפרש על מקום אחד, רק יהיה הולך ומתחלק לפי ריבוי התנאים".

לא יעלה על הדעת שכל אחד ילך ברחוב איך שהוא רוצה, החברה צריכה להגן על עצמה לפחות בדברים הבסיסיים. כל חברה צריכה לקבוע כללי התנהלות. בימינו אנו פוגשים אנשים שונים שמנפנים בדגל הפלורליזם בצורה מוגזמת, הגבולות שלהם מטושטשים עד כדי כך, שבשם הפלורליזם הם מוכנים לשתף פעולה ולתת במה של כבוד למשורר פלסטינאי שכופר בכל זכות הקיום של עם ישראל. תגובתה של השרה מירי רגב, שגילתה יושר והגינות, ובזקיפות קומה קמה ויצאה, ראויה לכל שבת. איננו יכולים להשלים עם מגמות שפלות שממעיטות מכבודם של ישראל, איננו יכולים לקחת שיר של העוכר ישראל ובשם "הפלורליזם הקדוש" להפוך אותו לאירוע תרבות ישראלי!

אנו ניצבים לפני ראש השנה

לולי דמסתפינא הייתי אומר, שהמילים "אתם נִצְבִּים הַיּוֹם" שבפתח הפרשה, רומזות לראש השנה. הַזוֹהַר¹⁵ לומד שבכל מקום שנאמר "ויהי היום" הכוונה לראש השנה, "ובכל אתר 'ויהי היום' דא ראש השנה". ניתן לומר שגם המילה 'היום' שבפסוקנו רומזת לנו שאנחנו ניצבים בימים שלפני ראש השנה, והימים הללו צריכים לייצר אצלנו אחריות בכל המובנים, בתפילות, בקיום המצוות, בדברים שבין אדם לחברו ובדברים שבין אדם למקום.

מעמד כריתת הברית שבפרשתנו קובע את הצביון של האומה לדורי דורות, כל יחיד בישראל מחויב לכלל ישראל, ויש לנו אחריות על כל יהודי ויהודי. כל אדם מישראל הוא חלק בלתי נפרד מהאומה ובאופן טבעי קיים אצלו חיבור אל המגמה והתכלית.

יש לנו אחריות מלאה על כל יהודי

הגמרא בראש השנה¹⁶ אומרת, שכשחל ראש השנה להיות בשבת אין תוקעים בשופר. שואלת הגמרא: למה לא תוקעים? ומשיבה: מדין תורה מותר היה לתקוע, אבל חכמים גזרו שלא יתקעו בראש השנה שחל בשבת, מחשש שמא מי שאינו יודע לתקוע ייטול שופר בידו וילך אצל אחר שהוא בקי במצוות התקיעה ובהלכותיה, ויעביר את השופר ד' אמות ברשות הרבים, ויעבור על איסור טלטול ארבע אמות ברשות הרבים בשבת.

לכאורה קשה: כיצד יעלה על הדעת שנתבטל ממצוה מן התורה בגלל אדם יחיד, שאולי בגלל שאיננו יודע לתקוע בעצמו יחליט לטלטל את השופר ארבע אמות ברשות הרבים בשבת?! הרי זה לא ודאי, סך הכל הוא

¹⁵ זוהר ח"ג ריג ע"א.

¹⁶ ראש השנה כט ע"ב.

יכול ללכת לבית הכנסת ולשמוע את בעל התוקע, ואם הוא פספס, שילך לתקיעות של הנשים או שילך לחבר שכבר יש לו שופר. החשש שהוא יחליט ללכת דווקא עם השופר שלו במקום שאין בו עירוב הוא חשש רחוק יחסית, איך יכול להיות שבגלל חשש כה רחוק ביטלו חכמים מצוות עשה מדאורייתא של תקיעת שופר בכל פעם שראש השנה חל בשבת?!

מצוות שופר מצילה אותנו מכל הקטרוגים של השטן, ומעלותיה רבות. הרס"ג¹⁷ מביא עשרה טעמים למצוות שופר. והנה באים חז"ל ובזמנים מסוימים מבטלים את המצוה בגלל שאולי יהיה איזה יהודי באיזה חור בעולם, ביום מן הימים, שיש חשש שיבוא לידי טלטול ארבע אמות ברשות הרבים. כאמור מדובר בריכוז של חששות שהסיכוי שכולם יתקבצו לפונדק אחד הוא רחוק במיוחד: א. שיהיה ליהודי הזה שופר בבית. ב. שהוא יפספס את התקיעות בבית הכנסת. ג. שהוא יחליט לטלטל דווקא את השופר שלו ולא להסתמך על השופר של חברו. ד. שאין עירוב במקום מגוריו. ה. שיפול ראש השנה בשבת.

כל כך הרבה חששות, ועל זה מבטלים מעם ישראל לדורותיו מצוות תקיעת שופר בראש השנה שחל בשבת. מה גרם לחכמים לבטל מצוה חשובה זו בגלל חשש כה רחוק?

התשובה לכך היא פשוטה ומלמדת אותנו יסוד חשוב: אם יש חשש, בהווה אמינא או בגימטריה או בכל אפשרות רחוקה, שיהודי יעבור ח"ו על איסור טלטול ארבע אמות ברשות הרבים בשבת, מוטב לבטל מצוות תקיעת שופר מעם ישראל לדורותיו. יש לנו אחריות מלאה על כל יהודי באשר הוא. היחיד הזה הוא חלק מכריתת הברית שלנו, "אַתֶּם נִצְבִּים הַיּוֹם כְּלָכֶם... כֹּל אִישׁ יִשְׂרָאֵל". לכל יהודי צריכה להיות אחריות על כלל ישראל¹⁸.

חז"ל¹⁹ ממשילים זאת לשנים שהיו הולכים בספינה, והיה אחד קודח בקרקעית הספינה. זו לשונם:

"משל לבני אדם שהיו יושבין בספינה, נטל אחד מהן מקדח והתחיל קודח תחתיו. אמרו לו חבריו: מה אתה יושב ועושה? אמר להם: מה אכפת לכם, לא תחתי אני קודח? אמרו לו: שהמים עולין ומציפין עלינו את הספינה".

הבנין של היחיד הוא בעצם גם הבנין של הכלל. היחיד לא יכול להסתגר בחדרו ולומר: מה אתם רוצים ממני, זה החדר שלי, זו בעיה שלי! אם החדר שלו יוצף במים, כל הספינה תטבע, מעשה של הפרט יכול לקעקע את כל המציאות, אנחנו ערבים זה בזה.

סוגיית ה'ערבות', מקורה בגמרא בראש השנה²⁰. הגמרא דנה האם יחיד יכול להוציא את הרבים ידי חובה. קיימים יחסי גומלין בין היחיד לבין הכלל, ולא לחינם הדיון בסוגיות אלה הוא במסכת ראש השנה, בראש השנה אנחנו עסוקים בחיבור שבין היחיד לרבים, "אַתֶּם נִצְבִּים הַיּוֹם כְּלָכֶם", ומתוך כך בחיבור שביננו לבין ה' יתברך.

חציו זכאי וחציו חייב

בהלכות תשובה כותב הרמב"ם²¹:

¹⁷ רס"ג ויקרא כג, כה.

¹⁸ ראה מעין זה במשך חכמה ויקרא כג, כד, שכתב שישראל מוסרים נפשם ומבטלים מצוות שופר על אף שהשטן עלול להתגבר ולקטרג, ובלבד שתישמר קדושת השבת. ע"ן שם.

¹⁹ ויקרא רבה ד, ו.

²⁰ ראש השנה כט ע"א.

²¹ רמב"ם הלכות תשובה ג, ד.

"אף על פי שתקיעת שופר בראש השנה גזירת הכתוב, רמז יש בו, כלומר עורו ישנים משנתכם ונרדמים הקיצו מתרדמתכם וחפשו במעשיכם וחזרו בתשובה וזכרו בוראכם..."

יש מצוות שהן חוק וניתנו לנו בגזירת הכתוב, "חוקה חקקתי גזירה גזרתי, אי אתה רשאי לעבור על גזרתי"²². גם מצוות תקיעת שופר נכללת במצוות אלו, על אף כל הטעמים והרמזים שניתנו לה. איננו מקיימים את המצוה בגלל הטעמים שניתנו לה, אלא בגלל שניתנה לנו מפי הגבורה בגזירת עליון.

הקטליזטור שמעורר אותנו לתהליך של תשובה, זו תקיעת השופר בראש השנה. במורה נבוכים²³ כותב הרמב"ם: "ומפני זה יתקע בו בשופר כמו שבארנו במשנה תורה, וכאלו הוא הצעה ופתיחה ליום הצום", תקיעת השופר מקרבת אותנו למושג התשובה.

ממשיך הרמב"ם:

"לפיכך צריך כל אדם שיראה עצמו כל השנה כולה כאילו חציו זכאי וחציו חייב, וכן כל העולם חציו זכאי וחציו חייב, חטא חטא אחד הרי הכריע את עצמו ואת כל העולם כולו לכף חובה וגרם לו השחתה, עשה מצוה אחת הרי הכריע את עצמו ואת כל העולם כולו לכף זכות וגרם לו ולהם תשועה והצלה, שנאמר: 'וצדיק יסוד עולם', זה שצדק הכריע את כל העולם לזכות והצילו".

כשאדם נכשל ועובר עבירה, יכול להיות שהוא זה שמכריע את עצמו ואת כל העולם כולו. זה היסוד שמלמדנו הרמב"ם מיד אחרי מצוות התקיעה בשופר - האחריות והמעורבות שיש לכל אחד מישראל כלפי בני עמו.

תקיעה אחת לכל ישראל

בהקשר זה יפים דבריו של המהר"ם בן חביב²⁴ בספרו "יום תרועה"²⁵. לדבריו, המילים "יום תְּרוּעָה" שבתורה, מלמדות אותנו שראויים ישראל לצאת ידי חובה בתקיעה אחת לכל ישראל, ולכן המצוה היא בשמיעה ולא בתקיעה, וזו לשונו:

"יש לומר דקרא כתיב 'יום תרועה יהיה לכם', ומשמע שכל ישראל יוצאין בתרועה אחת כדרשינן פרק הישן מקרא ד'כל האזרח בישראל ישבו בסוכות', שכל ישראל ראויים לישיב בסוכה אחת. ואי אפשר זה אלא על ידי שמיעה".

לכל אדם מישראל יש היכולת להכריע את עצמו ואת העולם כולו לכף זכות או חלילה לכף חובה. לפי הרמב"ם נראה שזהו היסוד העיקרי הכלול במצוות תקיעת שופר.

²² במדבר רבה יט, א.

²³ מורה נבוכים ג, מג.

²⁴ רבי משה אבן חביב (סלוניקי שביוון), התי"ד-התנ"ו - נולד למשפחה מיוחסת מצאצאי בעל הנמוקי יוסף. בגיל צעיר עבר ללמוד בישיבות בירושלים, ולאחר שנים מעטות נשא לאשה את בת רבו רבי יעקב חגיז. לאחר שנפטרה נשא את אחותו של הראשל"צ רבי משה גלנטי (המג"ן). כבר בצעירותו נחשב בין גדולי ירושלים, ונשא ונתן בהלכה עם רבי חזקיה דה סילוה בעל 'פרי חדש' ועם רבי אפרים נבון בעל 'מחנה אפרים' ועוד. במשך כמה שנים שימש כשד"ר של ירושלים, ולאחר פטירת גיסו הרב המג"ן בשנת התמ"ט, מונה כראשל"צ תחתיו. נכדו רבי יעקב כולי (המגיה של ה"משנה למלך" על הרמב"ם ומחבר ילקוט "מעם לועז") הדפיס את ספריו על אבן העזר "גט פשוט" ו"עזרת נשים", ואת הספר "שמות בארץ" המכיל שלושה ספרים: "יום תרועה" על מסכת ראש השנה, "תוספת יום הכפורים" על מסכת יומא, ו"כפות תמרים" על מסכת סוכה.

²⁵ יום תרועה ראש השנה כט ע"א.

התענוג של ריבונו של עולם

בראש השנה איננו אנשים פרטיים, איננו מתפללים על עצמינו אלא על הכלל כולו. וכך כותב רבי לוי יצחק מברדיצ'וב²⁶, סגגורם של ישראל, בספרו "קדושת לוי"²⁷:

"באופן אחר נראה לומר, ולהקדים מה זה ענין שלרוב נזכרת 'גלות השכינה', מהו גלות השכינה. הכלל הוא, כי הבורא ברוך הוא משפיע תמיד לכל העולמות, והבורא ברוך הוא חפץ שיהיה לו מקבל להשפע, שרוצה להשפיע תמיד, כי כביכול יש תענוג להשם יתברך מה שמקבלים מאתו השפע, ואם אין אנו מקבלין חס ושלוש השפע מאתו, כביכול יש לו צער מזה ונותן השפעתו לחיצונים, כמשל המובא בזוהר הקדוש החילוק אשר יש בין היותנו בארץ ישראל ובין היותנו עתה נדחים בחוץ לארץ.

ועל כן ראוי לכל בר נש מישראל לומר בלבו, הנני מוכן להתפלל בעד חיים ופרנסה בשביל הבורא ברוך הוא, שיהיה לו תענוג מזה שאני מקבל לידי השפע. וזהו כוונת הזוהר (תיקוני זוהר תיקון ו) בריש כל שתא ושתא אינון צווחין הב לן חיי הב לן מזונא כו' ככלבין דמצוחין דאינון מצווחין אלא לגרמייהו, ולכאורה יתחמץ לבב אנוש כראותו הדברים האלה, למה אף על פי כן אנו מבקשין בכל שנה עבור בני חיי ומזונא. אבל לפי דברי אלה שכתבנו שיהא כוונת האדם בבקשתו שיתן לנו כדי שיהיה להקב"ה תענוג מזה, כי השם יתברך חפץ בזה, וזה כוונת הזוהר הקדוש הנ"ל צווחין הב לן חיי, כלומר למענינו תן חיים, וכן מזונא, וזהו ככלבים אינון מצווחין לגרמייהו, ואינון רשאיין, אלא כוונתנו יהיה שיהיה להקב"ה תענוג מזה. נמצא לפי דברינו אלה שגם המקבל הוא משפיע, דהיינו שמשפיע להקב"ה תענוג".

כשאנחנו מקבלים שפע אלקי הקב"ה שמח. זה כמו אבא שמעניק באהבה לילדיו, ושמח בזה. אבי ע"ה היה נוהג לומר: כשאבא נותן לבנו - האבא שמח והבן שמח, וכשהבן נותן לאביו - הבן עצוב והאבא עצוב, כולם עצובים.

כשאנחנו מבקשים 'זוכרנו לחיים', 'כתבנו בספר החיים', זה בעצם לא בשבילנו, זה בשביל ריבונו של עולם, "למענך אך חיים". בתפילה זו אנחנו מבקשים לשמח את ריבונו של עולם שהוא "נותן החיים" והוא "מלך חפץ בחיים".

מי שמבקש בנים, חיים ומזונות רק בשביל עצמו, הוא דומה לכלב שצווח 'הב, הב!' לכן הכוונה הראויה בתפילותינו, היא בקשה למענו יתברך, לפרסם שמו וגדולתו.

האישה הגדולה

דוגמא לכך אנו פוגשים אצל האישה השונמית, שביתה שימש כמקום מנוחה לאלישע הנביא בזמנים שבהם הזדמן לעיר שונם. לימים הגדילה האישה השונמית לעשות ומתוך הוקרה והערכה הקצתה חדר מיוחד בביתה לאירוח הנביא. אלישע ביקש לגמול לאישה על הכנסת האורחים הנדיבה, והציע לנצל לטובתה את קשריו עם השלטונות באמרו: "מה לעשות לך ה'יש לדבר לך אל המלך או אל שר הצבא"²⁸. והאישה

²⁶ רבי לוי יצחק רוסקוב מברדיצ'וב (סגגורם של ישראל) (הוסקוב-ברדיצ'וב), הת"ק-התק"ע - מגדולי האדמו"רים החסידיים, תלמיד המגיד ממעזריטש, מחבר הספרים "קדושת לוי" על התורה והמועדים ו"בית ישראל" על פרקי אבות. כיהן כרב ברוטשוול, בז'ליוחוב ובפינסק. בשנת התקמ"ה עבר לעיר ברדיצ'וב שבאוקראינה, שם ייסד קהילה חסידית בה כיהן כרב עד יום פטירתו. התפרסם כמי שנהג ללמד זכות על כל יהודי, גם על חוטאים ופושעים.

²⁷ קדושת לוי פרשת ניצבים, דרוש לראש השנה.

²⁸ מלכים ב' ד, ג.

השיבה: "בְּתוֹךְ עַמִּי אֲנֹכִי יִשְׁבֶּת". גיחזי, משרת אלישע, שהיה שותף בשיח, הסב את תשומת ליבו של אלישע לכך שהאישה חשוכת בנים, ואלישע הזדרז לברכה בפרי בטן באמרו "לְמוֹעֵד הַזֶּה כָּעֵת חַיָּה אֶת חֲבֵקֶת בִּן"²⁹.

המלבי"ם³⁰ מבאר על פי דברי הזוהר הקדוש, שבאותו היום ראש השנה היה, והנביא עמד ושאל את האישה איזו בקשה חפצה היא שיבקש עליה בתפילתו לפני מלך מלכי המלכים. ותשובתה: "בְּתוֹךְ עַמִּי יִשְׁבֶּת", אין לי בקשות פרטיות, מה שמטריד את מנוחתי זה טובת האומה. והרי לשונו של המלבי"ם:

"פירש בזוהר ששאל אם יש לדבר בשבילה אל מלכו של עולם או לפעול בעדה על ידי שרי צבאותיו המניעים את המערכת, והשיבה שאינה רוצה לפרוש מן הכלל ותפילת הרבים".

בראש השנה המחשבה צריכה להיות מרוכזת בתפילה על כלל ישראל שיצאו זכאים בדין, ולא בבעיות אישיות. בראש השנה אנו עסוקים במלכו של עולם, ליחד קודשא בריך הוא ושכינתיה בייחודא שלים.

האישה השונמית היתה "אישה גדולה"³¹, היתה בה גדלות רוחנית מיוחדת, שנים על גבי שנים היא מצפה לפרי בטן, והנה יש לה הזדמנות פז למלא את משאלת חייה, והיא מוותרת על הכל מתוך מחויבותה אל הכלל. גיחזי עומד מן הצד ושומע את השיח, ולא יכול שלא להתערב, העובדה שהאישה הצדקנית הזו היא חשוכת בנים לא נותנת לו מנוח, והוא מציין זאת בפני הנביא. אלישע הנביא שומע את דברי משרתו ומזדרז לברכה בבוני שיושיע את כלל ישראל, ובכך תבוא האישה על ברכתה ברמה הפרטית ותרום קרן ישראל כולו.

חיים של ערבות וחיבור לצרכי הכלל

בשדה החינוך, אנו נדרשים לחנך לחיים של ערבות וחיבור לצרכי הכלל. בשנים הראשונות הילד עסוק מאוד בעצמו, הוא עסוק בהכרת גופו והוא בטוח שהוא היחיד בעולם. בשלב מתקדם יותר הוא עסוק בפיתוח מידותיו וגיבוש אישיותו, ולאט לאט הוא בונה בקרבו את האמון בכוחותיו ובכישורונותיו ושמח בעצמו. מתוך כך הוא מסוגל לרדת גם לפרטים של החיים ולעסוק בהוויות דאביי ורבא, ללמוד בחברותא ולצאת מד' אמותיו הפרטיות. בגילאי התיכון העיניים נפתחות יותר ומתעורר רצון טבעי פנימי להתחבר, להתנדב ולקחת אחריות. מתחילים לחוות דעה ולהרגיש שייכים, והתהליך הזה דורש הכוונה. המעורבות של ההורים והאכפתיות שהם מגלים כלפי הסובב אותם עוברת לדור הבא. ככל שהילדים מבינים ומרגישים שהם שייכים למשהו גדול, כך תחושת האחריות שהם חשים כלפי האחר וכלפי עם ישראל כולו, היא גדולה יותר ועמוקה יותר.

המפתח לעולם התשובה

מכאן אנו מגיעים למצוות התשובה, וכך נאמר:

"וְהָיָה כִּי יָבֹאוּ עֲלֶיךָ כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה הַבְּרָכָה וְהַקְּלָלָה אֲשֶׁר נָתַתִּי לְפָנֶיךָ וְהִשְׁבַּתְּ אֶל לְבָבְךָ בְּכָל הַיּוֹמִים אֲשֶׁר הִדִּיחֶךָ ה' אֱלֹהֶיךָ שְׁמָה: וְשָׁבַת עַד ה' אֱלֹהֶיךָ וְשָׁמַעְתָּ בְּקוֹל כָּל אֲשֶׁר אֲנֹכִי מְצַוֶּה הַיּוֹם אֶתְּךָ וּבְנֶיךָ בְּכָל לְבָבְךָ וּבְכָל נַפְשְׁךָ"³².

²⁹ מלכים ב' ד, טז.

³⁰ מלבי"ם מלכים ב' ד, יג.

³¹ ראה מלכים ב' ד, ח.

³² דברים ל, א-ב.

המפתח לעולם התשובה נמצא בפסוקים הראשונים בפרשה, לאמור, הברית עם ה' לא יכולה להתקיים כשמישהו מעם ישראל חסר. כריתת הברית היא עם כל הדורות כולם, 'כל איש ישראל', כולם נמצאים בתוך הברית הזו, כל הדורות כולם, "אֶת אֲשֶׁר יִשְׁנוּ פֶּה עֲמָנוּ עֲמַד הַיּוֹם לִפְנֵי ה' אֶלְקֵינוּ וְאֶת אֲשֶׁר אֵינָנוּ פֶּה עֲמָנוּ הַיּוֹם".